

Manuál k přednášce: Kritické právní myšlení.

Osnova přednášky:

1. Proč by mělo být právní myšlení kritické?

- Co je kritika a kritické myšlení?
- Příklady různých kritik současné teorie práva
- Systémové pojetí práva jako zdroj kritického právního myšlení

2. Znaky právního myšlení

2a) Právní myšlení je případovým myšlením

- Metodika výkladu právních případů
- Příklady chybného uvažování ze "Sein" na "Sollen"

2b) Cílem právního myšlení je rozhodování

- příklady chybné strategie myšlení: i) předsudky a stereotypy, ii) nejčastější logické klamy
-

1. Proč by mělo být právní myšlení kritické?

1.1 Co je kritické myšlení?

- Předmětem kritického myšlení je samotný proces myšlení

"Kritické myšlení je výsledkem vzdělanosti a cviku. Je duševním zvykem a silou; jedinou zárukou, která nás chrání před klamy, podvody, pověrami a mylným chápáním jak sebe sama, tak i světa kolem nás."

1.2 Rozdíly mezi kritickým a nekritickým myšlením:

Znalosti:

kritické myšlení: nejrůznější odstíny, značná šířka a hloubka, interdisciplinární; otevřené; o získaných informacích jedinec přemýšlí;

nekritické myšlení: černobílé, ulpívá na povrchu, užší, monodisciplinární; uzavřené, získané informace jsou na vlastním přemýšlení málo závislé;

Způsob myšlení:

kritické myšlení: racionální, konzistentní, snaží se naučit, **jak** se učit; celostní, součást myšlenkové sítě; užívá originální prameny, má nadhled, užívá větší počet referenčních souřadnic.

nekritické myšlení: iracionální, nekonzistentní, snaží se naučit, **co** se učit, monodisciplinární, lineární, užívá druhotné prameny, nemá náhled, užívá jedny nebo omezené referenční souřadnice;

Myšlenková strategie

kritické myšlení: vyhýbá se uzavřenosti, zkoumá a vyšetřuje, opravdově se táže, aktivní, spolupracující- komunikativní, přesný jazyk

nekritické myšlení: Snaží se o uzavřený systém, dogmatická, vyhýbavá strategie, netáže se, popřípadě mechanicky pochybuje, emotivní, pasivní, autoritativní, vágní jazyk

1.3. Standardy, které charakterizují kritické myšlení

a) Jasnost - autor by měl sdělit jasně, co má na mysli; svým výrokem by měl jasně označit problém, (neměly by to být "rady všeho druhu")

Příklad: "Vědecké argumenty jsou nezpochybnitelné a neexistuje žádný protiargument k tomu, aby vyvrátil existenci lidského života"

Chyba: z tohoto výroku se těžko určuje, co je problém, co měl jeho autor na mysli.

b) Přesnost - autor by neměl používat vágních, dvojnárodných, nepřesných pojmů a vyjádření typu "tady někde", "tak nějak" apod.

Příklad: "Tak nějak se to stalo", "Tady někde jsem to našel"

Chyba: výroky tohoto typu nemají žádnou vypovídající hodnotu při identifikaci místa, věci, atd.

c) Určitost - autor by měl použít při vyjádření míry přesných parametrů, míry, hodnot, času, apod. Měl by se vyvarovat vyjádření jako je "větší než malé množství", "ve větším množství", "trochu změněná hodnota", apod. (sdělení by nemělo být ve stylu "kolik višni tolik třešní")

Příklad: viz české řešení např. držení drogy v TrZ, "Finanční trh je neklidný", "Ve věznicích se schyluje k další bouři"

Chyba: taková sdělení způsobují nejistotu a vyvolávají další otázky: Kolik? Kdy? V jakém rozsahu? Jak to probíhá v čase?

d) Věcnost - měl by sdělovat věcně (přímo) problém, to, čeho se týká, neměl by odvádět pozornost, (sdělení by nemělo být ve smyslu "mluvit o všem a o ničem")

Příklad z praxe: když student upřímně komentuje nezdařenou zkoušku slovy: "Vždyt jsem se s tím tak nadřel"

Chyba: výrok může být jasný, přesný a určitý, přitom však irrelevantní, protože odvádí pozornost od hlavního problému

e) Hloubka - sdělení by nemělo být povrchní, i když je jasné, přesné a určité. Příkladem je výrok "stačí říci ne!", "Když musíš, tak musíš?"

f) Šířka - standard šířky postrádá výrok především u jednostranných ideologických, filosofických, vědeckých nebo náboženských argumentací (sdělení by nemělo být ve smyslu "stačí, že si rozumíme mezi sebou")

g) Logika - mezi výroky by neměl být vzájemný rozpor; buď platí jeden výrok, nebo druhý, popřípadě žádný; zda výroky mají smysl. Příkladem jsou různé formální a neformální logické chyby.

1.4 Systémové pojetí práva jako zdroj kritického právního myšlení

Příklad, který by nám měl pomoci pochopit právo jako systém podle N. Luhmanna.

"Jeden starý beduín zemřel a jeho pozůstalost se stala 11 velbloudů. Beduín měl tři syny. Podle dědičského práva synové měli nárok na toto dědictví v tomto poměru: Nejstarší na polovinu, druhý na čtvrtinu, a třetí nejmladší na šestinu. Ale velbloudů bylo jen 11, pokud by si první vzal

šest dostal by z tohoto množství více než polovinu. Synové navštívili tedy soudce, který vyřešil spor následujícím způsobem. Jednoduše jim jednoho velblouda půjčil a tím jim umožnil dostat dědických nároků; nejstarší syn dostal šest velbloudů, druhý pak tři a třetí dva. Dohromady to bylo 11 velbloudů a toho půjčeného 12 tudíž mohli klidně vrátit zpátky."

2. Znaký právního myšlení

2a) Právní myšlení je případovým myšlením

- Metodika k analýze právních případů

Model analýzy, který doporučuje F. Haft. Tento model předpokládá 5 kroků, které pomohou systematicky rozebrat určitý případ

(viz k tomu Haft, F.: *Einführung in das juristische Lernen*. Bielefeld 1997, str. 396-406.)

i) určení stavu věci, situace;

úkolem je stav věci, resp. situaci případu správně

- a) popsat
- b) strukturovat
- c) pojmenovat
- d) jednotlivé události seřadit a rozčlenit

ii) určení aktérů, osob události;

úkolem je zde jednotlivé osoby případu

- a) najít
- b) určit
- c) seřadit

iii) určení právní normy;

úkolem zde je všechny právní normy (trestněprávní, občanskoprávní atd.), kterých se případ týká

- a) vyhledat a najít
- b) pojmenovat a citovat
- c) seřadit a rozčlenit podle důležitosti

iv) řešení případu;

úkolem je celý případ kompletně popsat a navrhnout řešení a to následujícím způsobem, kdy je nutné určit:

- a) skutkovou podstatu
- b) protiprávnost
- c) vinu

v) určení problému

úkolem zde je určit a popsat problém, který daný případ představuje

Pokud zvládnete, tyto kroky, pak by jste měli také bez problému určit to, jaké chyby se v uvedeném rozboru dopustil jeho autor?

"T úmyslně a chladnokrevně zastřelil O. Protože usmrcení člověka je opovrhující a prozrazuje nejnižší stupeň etického smýšlení, byla vražda uskutečněna z nejnižších pohnutek."

- Chybný závěr, tzv. naturalistic fallacy,

Při určení závaznosti, tzn. toho, co má být se nejčastěji dopouštíme těchto chyb:

a) To, co má být je ztotožňováno se zvykem; zaměňuje se zde to, co je považováno za běžné (normální) s tím, co má být. Kupříkladu jsme přesvědčeni o tom, že smíme odtrhnout třešně, které visí do ulice. Vždy jsme to dělali a tak jsme přesvědčeni, že se to smí.

Vysvětlení: Pravidlo jednání (visící třešně do ulice se smějí trhat) je zde odvozeno ze zvyku. Tento zvyk (fakticita) je zde pojmově vyjádřen jako obecně platné pravidlo jednání (vždy tomu tak bylo, proto je to dovoleno, proto na to máme právo.)

b) Další chybu má na svědomí nepřesné vyjádření jednání z hlediska "Sein" a "Sollen" v běžném jazyce. Např. z hlediska každodenního vědomí se má za to, že nákup je jednoduše aktem, kdy se zaplatí a převezme zboží.

Vysvětlení: Tato běžná představa, zakrývá vlastnosti nákupu jako právního aktu, např. to, že jde o vzájemnou povinnost při předávání zboží a peněz.

c) K chybnému závěru vede také záměna významů slov v běžném jazyce, kdy např. držitel nějaké věci je považován za majitele.

Vysvětlení: Držiteli věci jsou tak připisovány vlastnosti majitele. Z tohoto hlediska je pak např. i zloděj považován za majitele věci.

2b) Cílem právního myšlení je rozhodování

Návrh argumentační taktiky

Jako příklad jsem zvolila výklad problému: "právní úprava eutanazie"

1. Popis situace

- zmapovat situaci (argumenty), které ukazují, že eutanazie je možným řešením; např. nejčastěji se argumentuje technickou a ekonomickou náročností při udržování nevylečitelných pacientů při životě; (uvést dva-tři příklady)

- na druhé straně se objevily také případy, kdy lékaři přistoupili tajně k aktivní eutanazii atd.(dokladujte také na známých příkladech)

2. Hodnotové představy a normy jako zdroj problému

- vysvětlíte do jaké míry se do požadavku eutanazie promítají hodnotové představy, které sice dobře znějí, ale v praxi nejsou uplatňovány; např. "Život je nejvyšší hodnotou", "Lékaři mají vždy chránit život atd."

3. Kritika hodnot a norem

vysvětlíte konflikt hodnot: svoboda rozhodování versus lékařská povinnost, právo na důstojné umírání a státní péče, atd..

4. Alternativy

možnosti právní regulace, resp. představit návrh zákona, kterým může být problém vyřešen nebo prohlouben.

Příklady chybné strategie myšlení:

Co snižuje kritičnost právního myšlení?

- nejčastěji: a) stereotypy a předsudky
b) logické klamy

A) Stereotypy

stereotypy mohou nabývat formy:

a) prototypů a příkladů - představa o "typickém" Romovi, Němci, Židovi, Slovákovi, Čechovi, skinhead, atd.

b) schémat - projevuje se zvládáním běžných rutinních, naučených aktivit, pohybových i myšlenkových. Příkladem schématu je čtení a psaní, chůze za běžných podmínek apod.

Jak se stereotypy projevují?

- jako automatismy, nositel o něm nepřemýšlí; automatismus stereotypu se aktivuje zejména tehdy, cítí-li se lidé ohroženi.

- předsudky - emocionální hodnocení založené na mylném nebo nepružném zobecnění; viz předsudky v pojetí rodiny, rodinné péče, práv dítěte, konstrukce muže jen jako živitele rodiny, atd.

B) Logické klamy

různé dělení, nejčastější:

a) *logické omyly ve výpovědi: příklady nejčastějších omylů*

- **omyl syntaktické nespojitosti**- ve výpovědi je užito členů, které nejsou navzájem propojeny správnými gramatickými vztahy.

Příklad:

Evropané, ať mluvím s Němcem, Francouzem nebo Italem, se mohou odvolávat na společné tradice, symboly a hodnoty.

- **omyl důsledkem nepřipustného seskupení slov**- chyba, která se objevuje ve výpovědi, v níž smysl jednotlivých složek (slov, obrátů) si navzájem protirečí:

Příklad: "Dobyvatelé rozdělili Polsko na tři nestejně poloviny."

- **chyba nesrozumitelnosti** vzniká tehdy, když celý výrok nebo jeho fragment nemá uchopitelný smysl nebo je tento smysl nezřetelný;

Příklad: "Mentalita vytvářena televizí je vypuzena z lineárního myšlení, je chaotická, neřídí se logickou přísností."

b) Klamy, které spočívají v odvádění pozornosti

- **argument oslovující nevědomost**: Z toho, že nikdo nedokázal, že výrok je mylný, se vyvozuje, že výrok platí

*"Vědci nemohou dokázat, že existuje globální oteplování, tudíž globální oteplování neexistuje."
"Inspektoři OSN nedokázali, že Irák zničil chemické zbraně, tudíž tyto zbraně má".*

- **"šikmá plocha"**- *cesta do pekel*: Ve snaze, že je nějaké tvrzení mylné, začne se z něj vyvozovat řada dalších tvrzení, jejichž přijatelnost postupně klesá:

"Jestliže nebude odstraněná vláda Saddáma Husajna, nebude trvat dlouho, kdy použije chemické zbraně nejen proti vlastnímu obyvatelstvu a okolním státům, ale ohrozí celý svět. Z toho plyne, že tento diktátor musí být odzbrojen za každou cenu."

c) Induktivní klamy

Induktivní úvaha usuzuje z jednotlivostí na celek. Logické klamy jsou zde důsledkem např.:

- *unáhlené zobecnění* - klam spočívá v tom, že vzorek, z něhož se usuzuje, je ve vztahu k celku, na který se vztahuje, příliš malý, nereprezentativní. Nutnost ověřit statisticky, nebo v běžném životě stačí zdravý "selský" rozum.

Příkladem jsou různé pověry, víra v předpovědi horoskopů, ale i utváření zjednodušených obecných soudů o zvýšené kriminalitě Romů, o "zlatých českých ručičkách" atd.

- *klamná analogie* - porovnávají se dva předměty nebo dvě události, které nemají nic společného.

d) Kauzální omyly

vycházejí z nesprávného pojetí vztahu mezi příčinou a následkem

- "poté tedy proto"- zaměňuje se časová následnost za příčinu
- nevýznamná příčina
- "chybný směr" - zaměňuje se příčina za následek a naopak
- redukce většího počtu příčin

e) "Jde o něco jiného"

zamlčuje se hlavní problém

- *argumentace kruhem* - k závěru se dospívá z předpokladů, které nejsou doloženy, považují se však za pravdivé

Například: Odpověď na otázku: Proč je vzdělávání maturantů nedostatečné?

"Maturanti jsou špatní kvůli špatnému školskému systému; ten je špatný pro nedostatek peněz; nedostatek peněz existuje proto, že jsou politikové neuznali; neuznali jsou proto, protože se ve škole málo naučili... o jé!" a nyní opět na začátek atd..

f) Omyly v kategoriích

Jádrem tohoto omylu je mylné přesvědčení, že celek není nic víc, než pouhý součet částí

- *klam plynoucí ze vztahu části a celku* - má-li část celku nějakou vlastnost, dovozuje se mylně, že ji musí mít i celek

např. úsudek, že *"USA snižuje dovozní clo na automobily, to znamená všechny země sníží také toto clo."*

- *klam plynoucí ze vztahu celku a části* - má-li celek nějakou vlastnost, dovozuje se mylně, že ji nutně musí mít i jeho část

g) Klamné definice

- příliš široká definice - zahrnuje pojmy, jež zahrnuty být neměly.
- příliš úzká definice - nezahrnuje pojmy, které zahrnuty být měly.
- definice v kruhu - součástí definice je pojem, který měl být touto definicí vymezen

Určete, jakého omylu se dopustili autoři těchto výroků:

1. "Jmenovaná vypověděla, že byla zbita třemi neznámými muži, z nichž jeden se jmenuje Honza Novotný."
2. "Nájem se sjednává na dobu neurčitou do 31.12.1999."
3. "Ústava je právním aktem, jehož silou se stanovují obecné předpisy. Obecný předpis je předpis stanovený na základě ústavy."
4. "Z práce bylo propuštěno asi 432 funkcionářů."
5. "Věci opuštěné nebo skryté, jejichž vlastník není znám, připadají do vlastnictví státu."
6. Společnost je svobodná tehdy a jen tehdy, jestliže se v ní dosahuje maximum svobody, přičemž se od lidí vyžaduje, aby odpovídali za své činy.
7. Alkohol nadužíval uměřeně.
8. Jak by jste odpověděli na otázku: a) Kdo vynalezl rodinu a proč?
b) Kdo zavedl jazyk?